

УДК 347.941

ОБСТАВИНИ, ВІЗНАНІ СУДОМ ЗАГАЛЬНОВІДОМИМИ У СПРАВАХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ЗІ СПІРНИХ АВТОРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Штефан О.О., к. ю. н., доцент,
с. н. с. відділу юрисдикційних форм правового захисту
суб'єктів приватного права, судоустрою та судочинства
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

Стаття присвячена розкриттю сутності однієї з підстав звільнення від доказування – обставинам, визнаним судом загальновідомими. Безпосередньо ґрунтуючись на аналізі доктринальних підходів, цивільного процесуального законодавства і судової практики, розкривається специфіка таких обставин, що можуть бути визнані судом як загальновідомі у справах, що виникають зі спірних авторських правовідносин

Ключові слова: цивільне судочинство, звільнення від доказування, обставинам визнаним судом загальновідомими, порушення авторського права.

Статья посвящена раскрытию сущности одного из основания освобождения от доказывания – обстоятельствам, признанным судом общеизвестными. Непосредственно основываясь на анализе доктринальных подходов, положениях гражданского процессуального законодательства и судебной практики, раскрывается специфика таких обстоятельств, которые могут быть признаны судом как общеизвестные по делам, которые возникают из спорных авторских правоотношений

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, освобождение от доказывания, обстоятельства признанным судом общеизвестными, нарушение авторских прав.

Shtefan O.O. THE CIRCUMSTANCES RECOGNIZED BY THE COURT OF COMMON KNOWLEDGE IN CASES ARISING FROM AUTHOR'S LEGAL RELATIONS OF THE DISPUTED

The article is devoted to disclosing the essence of one of the grounds of exemption from proof of circumstances recognized by the court are well known. Directly based on the analysis of the doctrinal approaches of civil procedural law and judicial practice, reveals the specificity of these circumstances can be recognized by the court as generally known in cases arising from author's legal relations of the disputed.

Key words: civil procedure, exemptions from the evidence, circumstances recognized by the court as well known, violation of copyright.

ЦПК України містить перелік підстав звільнення від доказування. Відповідно до ч. 2 ст. 61 ЦПК України до таких підстав належать обставини, визнані судом загальновідомими.

Під загальновідомими фактами, зазвичай розуміють, поінформованість про нього невизначеного кола осіб. При

цьому кількість повідомлених осіб про той чи інший факт не має значення, головне, щоб до такого кола осіб належали судді, які приймають подібні факти без доказування [2, с. 223]. В свою чергу, обізнаність суду залежить від рівня поінформованості суспільства про певний факт.

На територіальні межі загальновідомого факту вказує Т.В. Сахнова. Так, для визнання факту загальновідомим неважливо, є він всесвітньо відомим чи відомий лише конкретному регіону конкретної країни. Важливо, щоб факт був очевидним. Якщо факт судді не відомий, він не визнає його загальновідомим, і такий факт має бути доведений [20, с. 385]. На територіальні межі розповсюдження загальновідомого факту звертають увагу Й.Н.М. Коршунов та Ю.Л. Мареєв, які значають, що, з одного боку, загально-відомими можуть бути факти, які відомі особам, що проживають на певній території (регіоні), а з іншого – необов'язково, щоб вони були відомі усім особам, які проживають на території держави, чи загалом всьому людству [2, с. 223].

Загальновідомі факти мають й часові межі. Так безпосередньо Л.П. Смишляєв зазначає, що, зазвичай, обставина залишається загальновідомою протягом певного часу та у певному місці. Наприклад, відомий широкому загалу факт землетрусу або повені, які сталися у певний час і певному місці, зі спліном часу або за межами цього місця можуть втратити властивість загальновідомості. У таких випадках відповідна обставина підлягає доказуванню в загальному порядку [21, с. 17].

Таким чином, як зазначає Я.С. Калмикова загальновідомі факти (*notoria*), «загальновідомість» є поняттям відносним, оскільки загальновідомість факту обумовлена обмеженістю в часі, просторі і колом осіб, тож встановити його об'єктивні ознаки практично неможливо [6]. Також, враховуючи відсутність нормативно визначених критеріїв, віднесення того чи іншого факту до загальновідомого перебуває в межах суб'єктивного сприйняття окремо взятого судді.

Зазвичай до загальновідомих фактів в теорії права відносять природні явища, стихійні лиха, техногенні катастрофи, властивості матеріалів та речовин тощо. Проте у справах, що виникають зі спірних авторсько-правових відносин, «загальновідомі факти» є особливими, виходячи із специфіки об'єктів авторського права. Зазвичай, до таких загальновідомих фактів можуть належати назви творів та

їх автори, персонажі тощо. Цей висновок підтверджується й судовою практикою.

Так, до суду звернулися позивачі – співавтори таких аудіовізуальних творів як мультиплікаційні фільми «Капітошка» та «Повертайся, Капітошка» про визнання недійсним свідоцтва України на знак для товарів і послуг. Підставою звернення було порушення їх авторського права Державним департаментом інтелектуальної власності МОН України при реєстрації і видачі свідоцтва на знак для товарів і послуг «Капітошка» (зображення та власну назву персонажу «Капітошка») за заявю відповідача без згоди власників авторського права.

У судовому засіданні суд не прийняв до уваги посилання представника Держдепартаменту на відсутність державної реєстрації авторського права позивачів на твір «Капітошка» на дату подання заяви на реєстрацію знака для товарів та послуг, оскільки станом на цю дату літературний твір і персонаж «Капітошка» вже були добре відомим в Україні, що є загальновідомим та не потребує підтвердження.

Таким чином, аналізуючи наявні в матеріалах справи докази, суд вважає їх достатніми для визначення того, що літературний твір та персонаж «Капітошка» є добре відомим в Україні, а тому посилання позивачів є обґрунтованими [13].

Враховуючи специфіку спірних об'єктів авторського права заслуговує на підтримку позиція Т.В. Рудої, яка вважає, що особиста обізнаність судді з певними фактами, щодо яких у законі не передбачено застосування обов'язкової суддівської обізнаності, не є достатньою підставою для її використання [18, с. 44]. Слід зазначити, що подібну точку зору висловлював радянський процесуаліст Л.П. Смишляєв у середині минулого століття, безпосередньо зазначаючи, що по-запрощесуальне знання судді про певні факти, які стосуються справи, не можна покласти в основу судового рішення. У разі порушення цього принципу відповідне рішення повинно бути скасоване як незаконне та необґрунтоване [21, с. 18].

Таким чином, особиста обізнаність судді, наприклад коли це пов'язано з хобі

судді, про той чи інший факт, що належить до предмета доказування і пов'язаний зі специфікою спірного об'єкта авторського права, не можна розглядати як загальновідомий.

Зазвичай, цивільним процесуальним наслідком визнання обставин судом загальновідомими є звільнення сторін від їх доказування. Проте, у справах, що виникають зі спірних авторських правовідносин, визнання обставин судом загальновідомими можуть мати більш суттєві матеріально-правові і процесуально-правові наслідки. Яскравим підтвердженням цього твердження є справа, що розглядалась Ізмаїльським міськрайонним судом Одеської області за позовом автора статті «Кому выгодны открытые колодцы?», яка була опублікована на третій сторінці в газеті «Кур'єр недели» за № 15 від 09 квітня 2011 р. про захист авторського права і виплату компенсації. Свої позовні вимоги автор обґрунтовував тим, що відповідач на п'ятій сторінці газети «Аргументи. Факти. Коментарі» за № 6 від 22 квітня 2011 року в статті «Почем сегодня люки?» майже повністю відтворив його статтю з посиланням на цінні люків, що існують в Україні та придбані в м. Ізмаїлі, про неефективне використання місцевим керівництвом бюджетних засобів. Окрім того, відсутність підпису під статтею, на думку позивача, підтверджує використання зібраною ним інформації. Відповідач, заперечуючи проти позовних вимог, вказала, що в спірній статті відтворена інформація щодо новин стосовно придбання та використання люків, яка не є об'єктом авторського права.

Предметом судового дослідження було дві спірних статті. Суд в судовому засіданні встановив, що у дослідженіх сторонами статтях висвітлена загальновідома інформація про стан речей з люками комунальних мереж і надана інформація про ціну, за якою закуплені кришки до люків в м. Ізмаїлі, та їх вартість на симферопольському заводі «Композит-К». Вказана інформація є загальною частиною у статтях, яка відтворює новини у місті та загальновідомі обставини цінової політики в Україні. Згідно зі ст. 10 п. «а» Закону України «Про авторське право і

суміжні права» не є об'єктом авторського права і не охороняється вказаним Законом повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації.

Встановлені в судовому засіданні факти дали підстави суду ухвалити рішення про відмову у задоволенні позовних вимог [14].

Таким чином, загальновідомі обставини у спорах, що виникають із порушення авторського права можуть поставити під сумнів існування об'єкта охорони авторського права, виходячи із його специфіки і як наслідок – можуть стати підставою визнання судом відсутності спірних авторських правовідносин між сторонами.

Від загальновідомих фактів слід відмежовувати доказові презумпції, що закріплені в нормах матеріального законодавства і як зазначав М.К. Треушніков, являють собою виключення із загального правила, перекладаючи обов'язок по доказуванню або по запереченню не на сторону, яка стверджує про конкретні обставини, а на протилежну сторону [3, с. 222].

Слід зазначити, що поняття і класифікація доказових презумпцій у теорії цивільного процесуального права належать до дискусійних питань.

Так, В.К. Бабаєв вважав, що доказовою презумпцією є припущення про наявність або відсутність юридичного факту [1, с. 14]. Певне уточнення у розуміння доказової презумпції зробив М.К. Треушніков, який вважав, що доказовою презумпцією може бути припущення про існування (відсутність) факту, доки не буде доведено протилежне [22, с. 63].

Інші процесуалісти пішли дещо іншим шляхом у визначенні доказових презумпцій. Зокрема, А.К. Сергун визначав доказові презумпції як встановлені законом припущення про існування факту, якщо доведені деякі, пов'язані із ним факти [4, с. 187]. Подібної позиції дотримувався Й.О.К. Осіпов, який вважав, що доказова презумпція це припущення або умовивід, що робиться на підставі одних відомих фактів (підстав презумпції) про вірогідність існування інших (презумованих) фактів [5, с. 192].

Більш системно і послідовно до визначення доказових презумпцій підійшов Я.Л. Штутін, який під ними розумів логічний прийом, який дозволяє суду при певних умовах і у передбачених законом випадках визнати дійсним існування (відсутність) необхідного факту без доказування його з боку особи, яка послалася на цей факт, а також покласти його в основу судового рішення [26, с. 86].

Досліджуючи питання презумпцій в цивільному процесі привертає увагу те, що російські процесуалісти здебільшого їх називають «доказовими» [2, с. 222-223], тоді як українські – «законними» [25, с. 234].

Як ще зазначав М.Й. Штефан, законні презумпції стосуються лише юридичних фактів, а не доказових, які також входять до предмета доказування. Законні презумпції не складають очевидну істину, а приймаються за таку тому, що сформульоване законом положення відбиває найбільш звичайне і найбільш вірогідне явище [25, с. 257]. На законні припущення, як на підставу звільнення сторін від доказування в цивільному процесі вказує і Т.М. Кілічава, яка зазначає, що презумптивні факти не потребують доказування при розгляді справи, оскільки вони згідно з законом припускаються встановленими [8, с. 74].

Водночас згідно з ч. 4 ст. 60 ЦПК України доказування не може ґрунтуватись на припущеннях. Проте коли йдеться не про будь-які припущення, а саме про законні припущення (презумпції), то рішення суду може ґрунтуватись на них, якщо особи, які беруть участь у справі, не спростують ці припущення.

Прикладом найбільш відомої презумпції у справах, що виникають з авторських правовідносин є матеріально-правова презумпція авторства – первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Це положення застосовується також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора (ч. 1 ст. 435 ЦК України, ст. 11 Закону

України «Про авторське право і суміжні права»). Водночас позивач повинен довести факт наявності в нього авторського права (п. 12 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 р. № 5) [11], тобто те, що право вимоги належить саме йому. Доводити своє авторство в суді позивач повинен у тих випадках, коли суд має встановити авторство спірного твору або у тих випадках, коли авторство ставиться під сумнів (заперечується) відповідачем або третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору.

Як зазначає В.М. Садикова, у таких випадках суд має право та зобов'язаний покласти в основу рішення матеріально-правову презумпцію – презумпцію авторства. Відмова в задоволенні позову за таких обставин призведе до порушення ст. 435 ЦК України та абз. 2 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права», які містять пряму вказівку на те, що презумпція діє доки не доказано інше [19, с. 206].

Досліджуючи проблему незаконного використання об'єктів авторського права, О. Яворська вказує на те, що в більшості випадків з огляду на презумпцію добросовісності учасників суспільних відносин презумпція авторства в суді спрацьовує на користь справжнього автора [28, с. 101].

Наведені твердження дослідників підтверджуються численними прикладами із судової практики. Так, наприклад, позивач звернувся із позовною вимогою до відповідача та Державної служби інтелектуальної власності України про встановлення авторства, припинення порушення авторських прав на твір, визнання недійсним свідоцтва України на знак для творів і послуг. Позивач свої позовні вимоги обґрунтовував тим, що результати довготривалої творчої діяльності він створив твір образотворчого мистецтва, що підтверджується міжнародним сертифікатом та сертифікатом на авторські права на твір. Твір був створений з метою використання його у процесі популяризації нових телекомунікаційних технологій

та заохочення інноваторів до роботи над створенням систем обміну інформацією у мережі Інтернет. Його широко та активно використовували у господарській діяльності ТзОВ, учасником якого є позивач, під час надання послуг із відеоконференцій, зв'язку та пропонування до продажу предметів комунікації. Ці факти підтверджуються договорами поставки та договорами про надання рекламних послуг. Позивач є власником веб-сайту за доменным іменем (зазначене), що відтворює оригінальну назву твору. На ньому розміщується інформація про діяльність позивача із використанням зображення твору та його назви. Позивач зазначав, що він здійснює рекламивання та популяризацію твору та його назви на ринку, що підтверджується макетами рекламної продукції (календарями, ручками, пакетами, рекламними листівками та буклетами).

Позивачу стало відомо, що відповідачом було подано до Державної служби інтелектуальної власності України заявку на реєстрацію знака для товарів і послуг, у якому використано твір позивача. Державною службою інтелектуальної власності України було зареєстровано позначення за поданою заявкою у якості знака для товарів і послуг та видано свідоцтво на ім'я відповідача.

Суд в судовому засіданні дослідивши усі обставини справи ухвалив рішення, в мотивувальній частині якого пояслився на презумпцію авторства, яка не була спростована відповідачем по справі. На думку суду, первісним і прямим доказом створення автором певного твору є саме оприлюднення та використання такого твору. За їх допомогою фіксується факт створення автором його твору. Саме ж авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей [15].

Процесуально-правовою презумпцією у справах, що виникають з авторських правовідносин може бути презумпція процесуального представництва у спра-

вах, коли необхідно захистити інтереси автора твору, який свої твори видає анонімно або під псевдонімом. Ця презумпція діє до того часу, поки автор твору не розкриє своє ім'я і не заявити про своє авторство (ч. 4 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). У зв'язку з цим позов на захист прав такої особи як представник пред'являє видаєць. У таких випадках суд не вправі вимагати розкриття імені автора. Якщо автор не розкриває свого імені та не бере участі у справі, а видаєць підпадає під визначення суб'єкта, зазначеного в ст. 1 ГПК України, то

такий спір, залежно від суб'єктного складу, підлягає розгляду в

порядку господарського судочинства (п. 9 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 р. № 5) [11].

Водночас, як свідчить судова практика, в процесі розгляду справи псевдоніми розкриваються. Так, наприклад, ТОВ «Українська Музична Видавнича Група» звернулося з позовом до Національної телекомпанії України, згідно з яким просило стягнути компенсацію за порушення виключних майнових авторських прав, заборонити відповідачу використовувати без отримання дозволу на використання та без виплати авторської винагороди за використання музичних творів. Також позивач просив суд визнати дії відповідача незаконними в частині порушення виключних майнових авторських прав позивача.

Предметом судового дослідження було встановлення законності використання таких музичних творів: «В доме моем» (автор музики – Н.М. Петраш (псевдонім Ніколо), автор слів – Д.М. Максимчук (псевдонім Діана Гольде) у виконанні Віталія та Світлани Білоножків; «Неслучайная» (автор музики – Н.М. Петраш (псевдонім Ніколо), автор слів – О. Ткач) у виконанні Віталія Білоножка; «Там, де ми удвох» (автор музики – Петраш Н.М. (псевдонім Ніколо), автор слів – О. Войналович) у виконанні Світлани та Віталія Білоножків; «Где же ты» (автор музики Н.М. Петраш

(псевдонім Ніколо), автор слів – О. Ткач) у виконанні Віталія Білоножка; «Ти Віталік, я Віталік» («Віталіки») (автор музики Н.М. Петраш (псевдонім Ніколо), автор слів – П. Мага) у виконанні Віталія Білоножка, виключні майнові права на які належать позивачу – ТОВ «Українська Музична видавнича Група» на підставі авторського договору про передачу виключних майнових прав (видавничий договір) [16].

Виходячи із наведеного судового рішення процесуальний представник ТОВ «Українська Музична Видавнича Група», захищаючи свої майнові авторські права, що належать йому на підставі договору про передачу виключних майнових прав (видавничий договір), розкрив псевдоніми авторів музичних творів.

Водночас, як свідчить судова практика в цивільному судочинстві також є непоодинокими випадки, коли саме видавництво розкриває справжнє ім'я автора, без його згоди на це. Наприклад, позивач звернувся із позовною вимогою до редактора газети «Переяславська Рада» і комунального підприємства «Редакція газети «Переяславська Рада» про визнання дій неправомірними та відшкодування моральної шкоди. Свої позовні вимоги позивач аргументував тим, що в газеті «Переяславська Рада», заосновником якої є Переяслав-Хмельницька міська рада, була опублікована стаття з використанням його псевдоніму. У статті наводилась інформація про намір деяких місцевих депутатів незаконно отримати землю в межах міста, названі їх імена, прізвища та партійна принадливість. На запит депутатів редактор газети, яка погодилася опублікувати статтю під псевдонімом, без його згоди розкрила таємницю псевдоніму, чим порушила його авторське право. Зазначене стало підставою для ініціювання заінтересованими депутатами зняття позивача з посади секретаря міської ради. Крім того йому завдано моральну шкоду, тому що він страждав, виникла напруженість у відносинах з рідними, погіршився стан здоров'я, він змушеній був пройти курс лікування.

У судовому засіданні наведені позивачем факти були підтвердженні, в результат-

ті чого суд своїм рішенням задовольнив позовні вимоги [17].

Наведені приклади із судової практики підтверджують висловлену точку зору В.А. Ойгензіхтом, що в законних презумпціях має місце переплетення процесуальних і матеріальних елементів [10, с. 26].

Законні презумпції підтверджують те, що їх становлять юридичні факти, що входять до підстав вимог і заперечень сторін, а також третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, та можуть мати суперечливий характер і бути спростовані [25, с. 257]. Тобто презумпції це положення, які умовно приймаються сторонами і судом за істину [7, с. 12]. Саме властивістю спростованості вони відрізняються від фікцій – неспростовних презумпцій, істинність яких не має значення і не перевіряється [26, с. 87, 89].

Тобто фікція розглядається як виключення із правил. На умовність фікцій звертає увагу Л.Д. Луспеник, який зазначав: фікції – це обставини, які лише визнаються існуючими, насправді ж їх немає. Так, процесуальною фікцією вважається правило, закріплене у ч. 8 ст. 76 ЦПК України, згідно з якою в разі відмови адресата одержати судову повістку особа вважається повідомленою про час і місце судового засідання [9, с. 58].

Досліджуючи питання визначення законних презумпцій неможна оминути увагою пропозиції деяких сучасних українських дослідників, про необхідність включення до ст. 61 ЦПК України таку підставу звільнення від доказування як законні презумпції [27]. Ця пропозиція є слушною, оскільки як матеріально-правове законодавство, так і процесуально-правове містять положення, які кваліфікуються як «презумпція».

Класифікація презумпцій, як вже значалось, належить до спірних питань цивільного процесуального права. Так, М.Й. Штефан поділяє законні презумпції за галузевою принадливістю на матеріально-правові, які, в свою чергу, поділяються за правовими інститутами та процесуально-правові [25, с. 257]. Ця класифікація узгоджена з нормами закону і відповідає судовій практиці.

У свою чергу А.В. Федотов пропонує розрізняти презумпції юридичні (ті, які оскаржуються і не оскаржуються) і фактичні (ті, що відшуковуються, і оціночні) [23].

Вбачається, що дослідник сплутав презумпцію із фактами, які вона стверджує, оскільки у першому випадку мова йде саме про законні презумпції, які підтверджують юридичні факти, а у другому випадку мова йде про доказові факти, що також становлять предмет доказування, обов'язок по доказуванню яких покладається на заінтересованих осіб, але ці доказові факти не презумуються, а доказуються.

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що законні презумпції є відносно неспростовними юридичними фактами, які за певних обставин можуть бути спростовані заінтересованими особами. Тому можна повністю погодитись із позицією Б.М. Ратушної, що, приймаючи доказ, суд лише припускає його здатність підтвердити чи спростувати необхідну для вирішення справи обставину, а вирішення питання про наявність чи відсутність зв'язку між доказом і обставиною, що підлягає встановленню, має відбутись під час дослідження і оцінки доказів [12, с. 197]. Водночас, як слушно зазначає П.П. Черевко, на прикладі презумпції авторства можна наочно побачити виконання нею двох функцій: функції юридичного факту, що впливає на еволюцію матеріальних правовідносин та функцію перерозподілу обов'язків доказування при розгляді судом справи [24, с. 805].

Законні презумпції в спірних авторсько-правових відносинах ґрунтуються на юридичних фактах, якими сторони обґрунтують свої вимоги і заперечення, впливають на перерозподіл між сторонами обов'язку доказування, а в разі їх заперечення другою стороною можуть бути спростовані.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабаев В.К. Презумпции в советском праве : [учебное пособие]. – Горький : Издательство ГВШ МВД СССР, 1974. – 124 с.

2. Гражданский процесс : [учебник] / [Н.М. Коршунов, Ю.Л. Мареев]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2007. – 768 с.

3. Гражданский процесс : [учебник] / [В. Аргунов, Е. Борисова, Н. Бочарова и др.] ; под ред. М.К. Треушникова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Статут, 2014. – 960 с.

4. Гражданское процессуальное право : [учебник] / [под ред. М.С. Шакарян]. – М. : Проспект, 2005. – 580 с.

5. Гражданский процесс : [учебник] / отв. ред. В.В. Ярков. – 8-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфотропик Медиа, 2012. – 768 с.

6. Калмикова Я.С. Підстави звільнення від доказування в адміністративному судочинстві: порівняльно-правовий аналіз / Я.С. Калмикова // Науково-практична інтернет-конференція 10.10.2012 р. «Національна правова система в умовах формування європейського правового простору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=359%3A.

7. Каминская В.И. Презумпция невиновности в советском уголовном праве / В.И. Каминская // Социалистическая законность. – 1946. – № 4–5. – С. 11–16.

8. Кілічава Т.М. Цивільнепроцесуальнеправо/Т.М.Кілічава. – К. : Центр учебової літератури, 2007. – 289 с.

9. Луспеник Д.Л. Застосування у судовій практиці доказових презумпцій та фікцій у системі розподілу обов'язків з доказування за новим ЦПК України / Д.Л. Луспеник // Право України. – 2005. – № 8. – С. 56-59.

10. Ойгензихт В.А. Презумции в советском гражданском праве / В.А. Ойгензихт. – Душанбе : Изд-во «ИРФОН», 1976. – 191 с.

11. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10>.

12. Ратушна Б.П. Обставини, що не потребують доказування / Б.П. Ратушна // Університетські наукові записки. – Хмельницький : В-ня Хмельницького ун-ту управління і права. – 2006. – № 3-4. – С. 193–198.

13. Рішення № 760/28066/13-ц від 19 червня 2014 р. Солом'янського районного суду м. Києва по справі № 2-1333/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoscope.com/act-rishennya-760-28066-13-c-kizyun-1-i-19-06-2014-spori-pro-pravo-intelektualno-vlasnosti-s>.

14. Рішення Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 10 травня 2012 р. по справі № 2-3717/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://scourt.info/doc/ABbDri>.

15. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 05.02.2015. у справі № 2-962/15, 760/21462/13-ц / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr-court.gov.ua/Review/42652499>.

16. Рішення Вищого господарського суду України від 20 грудня 2011 р. по справі № 15/44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3533439.html.
17. Рішення Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 18 листопада 2009 р. по справі № 2-1082 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://scourt.info/doc/AA0pkn>.
18. Руда Т.В. Підстави звільнення від доказування у цивільному судочинстві України і США: порівняльно-правовий аспект / Т.В. Руда // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 11. – С. 41–48.
19. Садикова В.М. Правові презумпції у справах про захист авторських прав / В.М. Садикова // Форум права. 2015. № 3. С. 205–211.
20. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М. : Волтерс Клювер, 2008. – 676 с.
21. Смышляев Л.П. Предмет доказывания и распределение обязанностей по доказыванию в советском гражданском процессе / Л.П. Смышляев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 47 с.
22. Треушников М.К. Судебные доказательства / М.К. Треушников. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Годоц, 2005. – 288 с.
23. Федотов А.В. Понятие и классификация доказательственных презумпций // Журнал российского права. – 2001. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=CJL;n=525>.
24. Черевко П.П. Презумція авторства у праві інтелектуальної власності / П.П. Черевко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 803–807.
25. Штефан М.Й. Цивільний процес : [підручник] / М.Й. Штефан. – Видання 2-е, перероблене та доповнене. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 694 с.
26. Штутин Л.Я. Предмет доказывания в советском гражданском процессе / Л.Я. Штутин. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1963. – 187 с.
27. Євхутич І.М. Припущення як основа звільнення від доказування / І.М. Євхутич // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Научный потенциал современной юриспруденции» 16.12.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=632.
28. Яворська О. Презумція авторства та її застосування у судовій практиці / О. Яворська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2016. – Вип. 62. – С. 99–106.